

УДК 811.161.2:808.5

ХАРЧУК Лілія – кандидат філологічних наук, доцент катедри української мови, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 12, Львів, 79031, Україна (liliia.v.kharchuk@lpnu.ua)

KHARCHUK Liliia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Lviv Polytechnic National University, 12, S. Bandera str., Lviv, 79031, Ukraine (liliia.v.kharchuk@lpnu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0063-1956>

Scopus-Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57200313809>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.14>

Бібліографічний опис статті: Харчук, Л. (2023). Самобутність мовної системи крізь призму універсального дидактичного матеріалу. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 54, 124–127, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.54.14>*

САМОБУТНІСТЬ МОВНОЇ СИСТЕМИ КРІЗЬ ПРИЗМУ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИДАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Рецензія на навчальний посібник О. Микитюк
«Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки»¹

Проблема культури мовлення повсякчас була і є однією з найгостріших у сучасному суспільстві, тож вимагає постійного осмислення та опрацювання. Погоджуємося з Ларисою Масенко, яка слушно зауважує, що «світовий досвід засвідчує вирішальну роль мовно-культурного фактора в становленні національних держав» (Масенко, 2007).

Визначальним стратегічним завданням розвитку національної освіти є формування освіченої особистості, забезпечення пріоритетності злагодженого багатогранного розвитку молодого покоління. Так, навчальні дисципліни лінгвістичного спрямування (і обов'язкові, і вибіркові) у закладах вищої освіти передбачають не лише вивчення стилістично-практичних аспектів сучасної української літературної мови, а й, безперечно, мають на меті низку завдань: студенти навчаються реалізовувати вимоги Конституції України та інших законодавчих актів щодо державності української мови й використання її у професійному спілкуванні; набу-

¹ Микитюк О. Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки : навчальний посібник. 2-ге вид., зі змінами та доп. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 236 с.

вають навичок нормативної писемної та усної комунікації державною мовою, опановують основні засади культури мовлення, норми української літературної мови; вчать логічно та грамотно висловлювати думки в процесі професійного спілкування. Важливе завдання таких дисципліни – опанування засобів офіційно-ділового стилю й науково-технічної термінології фаху; вивчення основ ділового мовлення та ведення службової документації; розуміння загальних вимог до усного професійного спілкування; засвоєння українського мовного етикету, фонетичних та орфографічних засобів усного професійно-ділового мовлення, акцентуаційних норм, засобів милозвучності української мови.

Вивчення мовознавчих дисциплін також передбачає володіння морфологічними нормами та засобами реалізації граматичних категорій самостійних частин мови, усвідомлення особливостей вживання службових частин мови в професійно-діловому мовленні, знання синтаксичних особливостей професійно-ділового мовлення, знання особливостей орфографії та пунктуації в професійно-діловому дискурсі тощо.

В умовах модернізації сучасної освіти особливого значення надавано проблемі розроблення та удосконалення засобів навчання, особливо – навчальної літератури. Процес її створення належить до найважливіших проблем і теоретичного, і практичного складника навчання, що, безперечно, вимагає від укладачів дотримуватися положень про належність навчальної літератури до категорії спеціально створеного засобу навчання. Підготовка якісної навчальної літератури забезпечує реалізацію принципу варіативності в процесі навчання, здійснення різнопланового підходу у вивченні навчального матеріалу.

Навчальний посібник «Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки» авторства кандидата філологічних наук, доцента Оксани Микитюк – це синтез практичного матеріалу, проблемних мовних аспектів та цікавих ілюстрацій, що увиразнюють зміст написаного.

Посібник складається зі семи розділів, кожен з яких відтворює суть мовної норми на тлі самотності та багатогранності української мови. Системний виклад матеріалу допо-

магає вивчити сучасний стан мовної норми та побачити її руйнування під впливом заборон часів колоніального минулого. Усі теми увиразнюють неповторність української мови та наголошують на інтерферентних помилках, що є наслідком зросійщення мови.

Кожен розділ рецензованого підручника – це різноаспектні завдання, багатий ілюстративний матеріал, дослідження проблемних аспектів мови та характеристика нормативного мовного тла. Авторка ретельно продумала джерельну базу посібника («Наука про рідномовні обов'язки» І. Огієнка, твори Т. Шевченка, І. Франка, М. Дочинця. Л. Костенко, І. Каганця, П. Мовчана, В. Стуса, В. Хитрука, О. Черногуза, афоризми та сентенції Ю. Ілленка, ілюстративні матеріали авторського проєкту І. Фаріон «Від книги до мети» тощо), що дало змогу розглянути культуру мовлення в соціолінгвістичному контексті. Крім того, особливості кожного мовознавчого розділу посібника поєднано з цікавими фактами (їх відтворює рубрика «Цікавинки») та різноаспектними завданнями, що стимулюють образне мислення користувачів та допомагають з'ясувати складні мовознавчі питання; уміщено вправи на типові порушення певної мовної норми (як творчого, так і тестового характеру).

Винятково важливим компонентом праці є вмотивовані історичні екскурси в засадничі мовні категорії та вмотивоване висвітлення сучасного стану мовознавчої науки. Посібник містить чималу кількість творчих завдань, що сприяє формуванню власного погляду щодо мовознавчих проблем. Зауважимо, що навчальний матеріал розташовано так, щоб можна було проаналізувати мову в аспекті національної пам'яті, незнищенності мовних надбань, сучасної мовної політики, проблеми винищення мови, особливостей «мовного «я»», стилістичного розшарування української мови.

На особливу увагу в посібникові заслуговує вступна частина «Українська мова як код нації», у якій показано суверенну державну мову як «операційну систему управління суверенним інформаційним простором» (Ю. Ілленко), умотивовано необхідність єдиної державної мови, показано стилістичне різноманіття стилів української мови (Микитюк, 2017).

Добре опрацьовано розділ «Фонетичні норми», бо на основі поданих прикладів користувачі посібника зможуть на основі практичних завдань розглянути функції мови, проаналізувати милозвучність української мови, розкрити суть звуків як стрижнів національної ідентичності, з'ясувати явища підсилення звукової виразності (алітерацію, асонанс, звукопис) та виявити звукові зміни в мовленнєвому потоці, позаяк, як стверджує Ірина Фаріон: «За звуком криється множина сенсів, відомих тільки конкретній мов. Отож, звукова генеза слова вкрай національна, власне така, що сягає мовних тайників» (Фаріон, 2010). «Цікавинки» розділу висвітлюють порівняльну характеристику звукових систем різних мов, походження літери *ї*, подають інформацію про перше дослідження з української фонетики, подають рекомендації щодо правильного наголошування слів тощо.

Практичний матеріал другого розділу «Словотвірні норми» скеровує читача в русло ретельного аналізу морфемної структури та з'ясовує особливості словотвірної системи української мови. Опрацювавши завдання, а також пропонований матеріал для аналізу та запам'ятовування зазначеного розділу, дасть змогу читачу вміло виокремити ненормативні форманти та замінити їх українськими відповідниками.

Розділ, присвячений лексичним нормам, значний за обсягом і добре опрацьований. У ньому презентовано завдання, що виразають лексику як «спосіб сприймання світу» (І. Огієнко), подано особливості етимології певних слів (що вкрай цікаве для сприймання) (Микитюк, 2017). Крім того, завдання дають змогу проаналізувати явища інтерферентної багатозначності в українській мові, охарактеризувати багату синоніміку, антонімію, простежити цікаві випадки щодо вживання омонімів та паронімів. Впадають у вічі численні вправи щодо вживання слів іншомовного походження, на основі яких можна простежити доцільність корінної лексики та (часто) невмотивованість запозиченої. Особливо цікавими є завдання щодо художніх засобів вираження тексту (епітетів, порівнянь, метафор тощо). Актуальними для всіх охочих вивчати українську мову є вправи на стилістичне вживання слів. Продумані навчальні матеріали на тавтологічні

помилки допоможуть уникнути зазначеної вади слововжитку. У практичних завданнях в інтегративній формі авторка пропонує читачеві зробити свого роду мінінаукові дослідження (наприклад, з'ясувати значення слів іншомовного походження; добрати до українських слів чи словосполук іншомовні однослівні відповідники; добрати українські за походженням синонімічні відповідники до запозик; виписати речення з творів Т. Шевченка, у яких ужито церковнослов'янськи та проаналізувати функцію цих слів; з «Енеїди» І. Котляревського запропоновано виписати синоніми до слова *їсти*; зі «Словника епітетів» виписати статтю про силу слова або святість слова, виокремити в ній синонімічні ряди та антонімічні пари; добрати до запропонованих лексем перифрази, евфемізми; опрацювати ампліфікацію; написати оповідання на тему «Один день із життя моєї бабусі», вживаючи якомога більше діалектизмів; запропоновано проаналізувати силу слова на основі поеми Лесі Українки «Давня казка» та поданого в завданні тексту тощо).

Фразеологізми як віддзеркалення народної мудрости увиразнено численними вправами на доповнення прислів'їв та приказок у розділі «Фразеологічні норми». Численними та цікавими є вправи на з'ясування значення фразеологізмів, аналізування первісного та сучасного значення наявних у тексті фразеологізмів, на синонімію та антонімію фразем, завдання на добірку фразеологізмів із певними стрижневими словами, вправи на виокремлення з тексту стійких словосполук тощо. У зазначеному розділі Оксана Микитюк розглядає типові порушення фразеологічної норми, а також звертає увагу на фразеологізми ділового стилю.

Щодо морфологічних та синтаксичних норм, то цей матеріал у підручнику подано за класичним типом, ретельно виокремлено завдання з морфології за частиномовною ознакою та проаналізовано синтаксичні норми відповідно до класифікації типів речень та їхніх різновидів.

Навчальний посібник Оксани Микитюк «Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки» – це системний та доступний перелік завдань, що сприятимуть вивченню мовних норм (фонетичних, словотвірних, лексичних, фразеологічних, морфологічних та синтаксичних).

Позитивним є те, що у кожен розділ має чітку структуру: особливості, завдання та цікавинки, які, подані впереміш, допоможуть легко опанувати матеріал. Ретельно підібрані рекомендована література, список джерел та перелік словників, список навчального матеріалу безсумнівно полегшать вивчення та вдосконалення мовних навичок. Інформативним і цінним матеріалом посібника є розлога інформація, подана в додатках «Словник наголосів», «Українські відповідники до іншомовних слів», «Скальковані фразеологізми та їхні відповідники», «Ненормативні фразеологізми ділового стилю та їхні відповідники».

Варто наголосити, що рецензований навчальний посібник нагороджено спеціальною відзнакою малого журі Форуму книговидавців (Львів, 2015), а також Дипломом першого ступеня Національного університету «Львівська політехніка» як переможця конкурсу монографій, підручників та навчальних посібників у номінації «Найкращий навчальний посібник» (2018 р.).

Отже, навчальний посібник Оксани Микитюк «Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки» дає змогу кризь призму вичерпного й універсального дидактичного матеріалу ствердитися в самобутності мовної системи. Пропонований для опрацювання матеріал посібника утворює державотворчу роль української мови, сприяє розвитку творчої особистості, пропагує народну мудрість і найкращі зразки оригінального українського письменства, а тематичні рубрики «Звернімо увагу», «Цікавинки», інформативні таблиці, багатий ілюстративний матеріал, оригінальні мовні плакати та ілюстрації неабияк увиразнюють текст.

Переконані, що посібник призначено не лише для викладачів, учителів, студентів, учнів, а й для всіх спраглих пізнавати, вивчати та вдосконалювати Мову, адже «мова – гостра ідейна зброя, і це слід завжди пам'ятати. Мовою можна отруїти свідомість – і піднести її, прояснити, оздоровити» (Рильський, 2019).

ЛІТЕРАТУРА

- Масенко Л.** (У)мовна (У)країна: Популярне видання. Київ : Темпора, 2007. 88 с.
- Микитюк О.** Культура мовлення: особливості, завдання, цікавинки: навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 236 с.
- Мудрості від Максима Рильського. Вислови, поради, роздуми, настанови, звернення, міркування про філософію буття / упорядник М.Г. Рильський. Київ : Саміт-Книга, 2019. 264 с.
- Фаріон І. Д.** Мовна норма : знищення, пошук, віднова. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. 336 с.

REFERENCES

- Masenko, L.** (2007) *(U)movna (U)kraina [Conditional Ukraine]*. Populiarne vydannia. Kyiv : Tempora [in Ukrainian].
- Mykytiuk, O.** (2017). *Kultura movlennia: osoblyvosti, zavdannia, tsikavyinky* [Speech culture: features, tasks, curiosities]. L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koi politekhniky [in Ukrainian].
- Rylskiy, M.H.** (2019) *Mudrosti vid Maksyma Rylskoho. Vyslovy, porady, rozdumy, nastanovy, zvernennia, mirkuvannia pro filosofiiu buttia* [Wisdom from Maxim Rylskiy. Statements, advice, reflections, instructions, appeals, considerations about the philosophy of being]. Kyiv : Samit-Knyha [in Ukrainian].
- Farion, I. D.** (2010). *Movna norma: znyschennia, poshuk, vidnova* [Language norm: destruction, search, restoration]. Ivano-Frankivs'k : Misto NV [in Ukrainian].